

Trends in moord en doodslag 1911–2002

Een eerste analyse van het Historisch Bestand Slachtoffers Moord en Doodslag

Paul Nieuwebeerta¹⁾ en Ingeborg Deerenberg²⁾

Veel is bekend over de langetermijntrends van veelvoorkomende criminaliteit in Nederland, maar opmerkelijk weinig over de ontwikkelingen in moord en doodslag, de ernstigste vorm van criminaliteit. Ook ontbreekt voldoende kennis over de trend in de kans om te sterven aan de gevolgen van moord en doodslag, de meest gewelddadige niet-natuurlijke doodsoorzaak. Dit artikel geeft – voor het eerst – een overzicht van alle 7493 in Nederland woonachtige slachtoffers van moord en doodslag in de periode 1911–2002. Hiertoe zijn gegevens geanalyseerd uit het nieuwe 'Historisch Bestand Slachtoffers Moord en Doodslag' (HBSMD), dat is gebaseerd op gegevens van de doodsoorzakenstatistiek van het CBS. Dit artikel toont aan dat de kans om slachtoffer te worden van moord of doodslag vooral in de periode 1965–1990 substantieel is toegenomen. Sinds 1990 heeft deze kans zich gestabiliseerd. Meer gedetailleerde analyses wijzen erop dat de toename vooral heeft plaatsgevonden onder volwassen en ongehuwde mannen, en onder inwoners van de drie grote steden.

1. Inleiding

Meer kennis van de langetermijntrends in moord en doodslag is van belang, omdat de criminaliteit in Nederland in de afgelopen eeuw lijkt te zijn toegenomen. Daarnaast lijkt de aard van geweld te zijn veranderd. Zo is er met de introductie van drugs in Nederland vanaf de jaren zeventig meer geweld gekomen in de criminele sfeer, die naar verwachting heeft geleid tot een toename van het aantal moorden. Echter, hoewel veel bekend is over trends in veelvoorkomende criminaliteit, is weinig bekend over ontwikkelingen in dodelijk geweld.

Ontwikkelingen rond moord en doodslag in Nederland over een langere periode zijn nauwelijks systematisch onderzocht. Een aantal studies – zonder uitzondering gebaseerd op sinds 1911 door het CBS gepubliceerde tabellen uit de doodsoorzakenstatistiek – toont wel de langetermijntrends

in moord en doodslag (Franke, 1991 en 1999; Ultee, Arts en Flap, 1996; Leistra en Nieuwebeerta, 2003; Wittebrood, 1998), maar betreffen slechts de ontwikkelingen in het absolute aantal gevallen van moord en doodslag. De doodsoorzakenstatistiek is de enige bron voor gegevens over voltooide moord en doodslag over een lange reeks van jaren. De rechtbankstatistiek betreft een nog langere periode, maar daarin zijn veroordelingen voor voltooide moorden en doodslagen niet te onderscheiden van pogingen en andere misdrijven tegen het leven en tegen personen (bijvoorbeeld bedreigingen). De in het verleden door het CBS gepubliceerde tabellen op basis van de doodsoorzakenstatistiek bevatten echter geen of weinig kenmerken van moordzaken en/of slachtoffers. Gedetailleerde trendanalyses konden daarom tot dusverre niet worden verricht.

Voor het onderzoek naar langetermijnontwikkelingen in moord of doodslag is om deze reden het initiatief genomen tot samenstelling van het 'Historisch Bestand Slachtoffers Moord en Doodslag' (HBSMD).

Dit bestand is tot stand gekomen in een samenwerking tussen het CBS en het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR). Het bestand is gebaseerd op gegevens van de doodsoorzakenstatistiek en bevat informatie over alle slachtoffers van moord en doodslag in de periode 1911–2002 die in Nederland woonachtig waren.

Voor een kortere termijn zijn wel gedetailleerde overzichten van kenmerken van slachtoffers en zaken van moord en doodslag verschenen. Zo zijn de gegevens voor de periode 1992–2001 uitgebreid geanalyseerd aan de hand van de 'Databank Moord en Doodslag in Nederland 1992–2001' (Leistra en Nieuwebeerta, 2003; Nieuwebeerta en Leistra, 2004). Deze databank is samengesteld op basis van gegevens van de landelijke en regionale politiekorpsen, gegevens van het Openbaar Ministerie en het ministerie van Justitie, en publicaties van het Algemeen Nederlands Persbureau. In Nederland vielen in de beschreven periode door moord en doodslag jaarlijks ongeveer 250 slachtoffers (inclusief niet-Nederlanders). In de onderzochte jaren bleken echter weinig significante trends zichtbaar te zijn. Het aantal slachtoffers van moord en doodslag varieerde wel enigszins tussen de jaren, maar van een systematische toe- of afname is geen sprake. Significante ontwikkelingen in type moord en soort moordwapen, plaats van het delict en kenmerken van de slachtoffers (zoals geslacht, leeftijd en etniciteit) zijn in de periode 1992–2001 ook nauwelijks waar te nemen (Leistra en Nieuwebeerta, 2003; Nieuwebeerta en Leistra, 2004). Waarschijnlijk is de lengte van de periode waarvoor gegevens beschikbaar zijn hiervoor te kort.

Dit artikel en het databestand waarop de analyses zijn verricht – het Historische Bestand Slachtoffers Moord en Doodslag (HBSMD) – is het resultaat van een samenwerking tussen het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) te Leiden en het CBS. De auteurs danken Joop Garssen voor zijn commentaar op eerdere versies van het artikel.

¹⁾ Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Leiden.

²⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.

2. Moord en doodslag in de doodsoorzakenstatistiek

2.1 De doodsoorzakenstatistiek

De eerste registraties van doodsoorzaken van overleden personen in Nederland dateren uit de tweede helft van de 18^e eeuw. Deze vonden aanvankelijk alleen plaats in een klein aantal steden, maar vanaf 1866 zijn er landelijke statistische overzichten gepubliceerd. Om deze overzichten te kunnen maken, werden de door gemeenten verzamelde gegevens doorgegeven aan de Inspectie van het Geneeskundige Staatstoezicht. Deze dienst stelde vervolgens de landelijke statistische overzichten samen. Vanaf 1901 heeft het CBS deze taak overgenomen. Sindsdien publiceert het CBS jaarlijks cijfers over sterftekansen en doodsoorzaken.

De doodsoorzakenstatistiek is gebaseerd op gegevens over de doodsoorzaken van overledenen zoals vastgesteld door (schouw-)artsen. Als iemand in Nederland is overleden, stelt een arts de dood officieel vast. De betrokken arts dient daarbij een verklaring van overlijden in te vullen. Op het formulier voor de verklaring van overlijden vermeldt de arts de doodsoorzaak en een aantal persoonsgegevens van de overledene. Deze verklaring stelt gemeenten in staat hun bevolkingsregister bij te houden. De op de overlijdensverklaringen vermelde gegevens dienen ook als basis van de doodsoorzakenstatistiek.

Omdat het systeem van gegevensverzameling over doodsoorzaken gekoppeld is aan de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA), heeft de doodsoorzakenstatistiek alleen betrekking op in Nederland ingezetenen (personen die in de GBA zijn ingeschreven). Hierdoor zijn geen gegevens beschikbaar over personen die in Nederland als toerist of tijdens illegaal verblijf overlijden. Sinds 1996 verzamelt het CBS ook gegevens over (niet-natuurlijke) doodsoorzaken en kenmerken van personen die in Nederland zijn overleden maar niet in Nederland zijn ingeschreven. Omdat dit artikel zich richt op langetermijntoewikkelingen, zijn deze gevallen hier buiten beschouwing gelaten.

2.2 Moord en doodslag als doodsoorzaak

Nadat de arts de doodsoorzaak heeft aangegeven, wordt deze door het CBS gecodeerd aan de hand van een vastgestelde classificatie van doodsoorzaken. Vanaf het begin heeft het CBS met deze classificatie aangesloten bij de 'Internationale Classificatie van Doodsoorzaken' (ICD). Deze internationale classificatie wordt vastgesteld door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO).

De internationale, en dus ook de Nederlandse, classificatie van doodsoorzaken is in de loop der jaren regelmatig gewijzigd. De ICD is voortdurend herzien om de ontwikkelingen op medisch terrein zo goed mogelijk te kunnen weergeven. Herzieningen vonden ongeveer iedere tien jaar plaats. Inmiddels zijn tien versies van de ICD-classificatie gehanteerd. Kenmerkend voor de herzieningen is dat er steeds meer (en meer gedetailleerde) doodsoorzaken worden onderscheiden. In de eerste versie van de classificatie van 1901 (ICD-1) werden enkele honderden doodsoorzaken onderscheiden. In de meest recente versie (ICD-10) zijn het er 14 duizend.

De diverse herzieningen van de ICD verschillen ook in de wijze waarop moord en doodslag als doodsoorzaak worden onderscheiden. In de ICD-1, die gehanteerd werd tot en met 1910, werd moord en doodslag zelfs in het geheel niet als afzonderlijke categorie onderscheiden. Vanaf 1911 (vanaf de ICD-2) zijn wel afzonderlijke categorieën voor moord en doodslag onderscheiden. Bovendien werd onderscheid gemaakt tussen moorden met vuurwapens, moorden met snij- of steekwapens en overige moorden. In de periode 1921–1949 (ICD-3 tot en met ICD-6) waren er daarnaast aparte code(s) voor moorden op kinderen jonger dan 1 jaar. Sinds 1950 (ICD-6) zijn vergiftigingen onderscheiden. Vanaf 1969 (ICD-8) is het aantal categorieën geleidelijk verder uitgebreid. Wurgingen, verdrinkingen, moorden door een duw van hoogte en moorden door lichaamskracht (met of zonder een slagwapen) werden vanaf toen onderscheiden. In de meest recente classificaties (ICD-9 en ICD-10) wordt binnen de verschillende doodsoorzaken ook onderscheiden naar de plaats waar de moord heeft plaatsgevonden (bijvoorbeeld of het in en om huis, in een verblijfsinstelling, in een school of andere instelling, in de handel/dienstverlening, op straat of op een andersoortige plaats was). Hierdoor is het aantal categorieën van moord en doodslag de laatste jaren sterk toegenomen. In de meest recente versie van de ICD worden zelfs 81 categorieën van moord en doodslag onderscheiden.

2.3 Kenmerken van slachtoffers van moord en doodslag

In de doodsoorzakenstatistiek zijn een beperkt aantal persoonsgegevens bekend van de overledenen. Dit zijn vooral gegevens die geregistreerd worden in de gemeentelijke bevolkingsadministratie. De formulieren waarop de doodsoorzaak en een aantal persoonsgegevens van de overledenen worden geregistreerd, zijn in de loop der jaren diverse malen gewijzigd. Hierdoor zijn er voor verschillende perioden ook verschillende persoonsgegevens bekend. Van 1911 tot 1917 was, naast informatie over het moordwapen via de ICD-code, alleen het geslacht en de leeftijd (eerst alleen in categorieën) van het slachtoffer bekend. Van 1917 tot 1936 was, naast informatie over het moordwapen, alleen het geslacht bekend. Vanaf 1936 zijn ook gegevens beschikbaar over de woongemeente van het slachtoffer en diens burgerlijke staat. Enige jaren later is informatie over de gemeente van overlijden, de plaats van overlijden en de religie en nationaliteit van het slachtoffer toegevoegd. Al deze gegevens zijn beschikbaar tot heden, met één uitzondering: informatie over de religie van de overledenen is slechts bekend tot 1983, het jaar waarin dit gegeven voor het laatst in de bevolkingsadministratie was opgenomen.

3. Het Historisch Bestand Slachtoffers Moord en Doodslag

Gebruikmakend van de beschikbare gegevens van de doodsoorzakenstatistiek is een nieuw bestand gemaakt, het 'Historisch Bestand Slachtoffers Moord en Doodslag' (HBSMD; Nieuwbeerta 2005). Dit bestand is tot stand gekomen in een samenwerkingsverband tussen het CBS en

het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR).

Om het HBSMD te maken zijn uit de computerbestanden van de doodsoorzakenstatistiek, op het CBS per jaar beschikbaar vanaf 1936, alle personen geselecteerd voor wie de arts of lijkschouwer moord of doodslag als doodsoorzaak heeft aangegeven. De gegevens van de slachtoffers van moord of doodslag in de afzonderlijke jaren zijn vervolgens samengebracht in één bestand. Vervolgens zijn voor de jaren 1911–1935 de bestanden aangevuld met gegevens uit door het CBS gepubliceerde tabellen over doodsoorzaken.

Helaas zijn de oorspronkelijke telkaarten/formulieren met de individuele gegevens niet meer beschikbaar. Omdat in de oorspronkelijke bestanden of tabellen de coderingen van de diverse kenmerken van jaar op jaar soms sterk verschillen, zijn de variabelen zodanig gecodeerd dat zowel de oorspronkelijke indeling behouden blijft als de langst mogelijk vergelijkbare indeling eenvoudig gemaakt kan worden.

Het uiteindelijke bestand bevat gegevens over alle 7493 in Nederland woonachtige slachtoffers van moord en doodslag in de periode 1911–2002. Het betreft is 0,08 procent van alle in totaal 9,2 miljoen personen die in de betreffende jaren zijn overleden. Van al deze personen is voor de meeste jaren informatie over diverse kenmerken in het HBSMD beschikbaar (*staat 1*). Met betrekking tot deze personen en kenmerken beschrijft dit artikel de langetermijntrends.

4. Langetermijntrends in aantallen slachtoffers van moord en doodslag

In de periode 1911–2002 zijn in totaal 7493 personen overleden als gevolg van moord of doodslag. Ongeveer twee derde van hen waren mannen (5209) en een derde vrouwen (2284).

In 1911 vielen er al 14 slachtoffers door dodelijk geweld. Een meisje van ongeveer 17 jaar werd doodgestoken en een vrouw van rond de 60 werd op onbekende wijze om

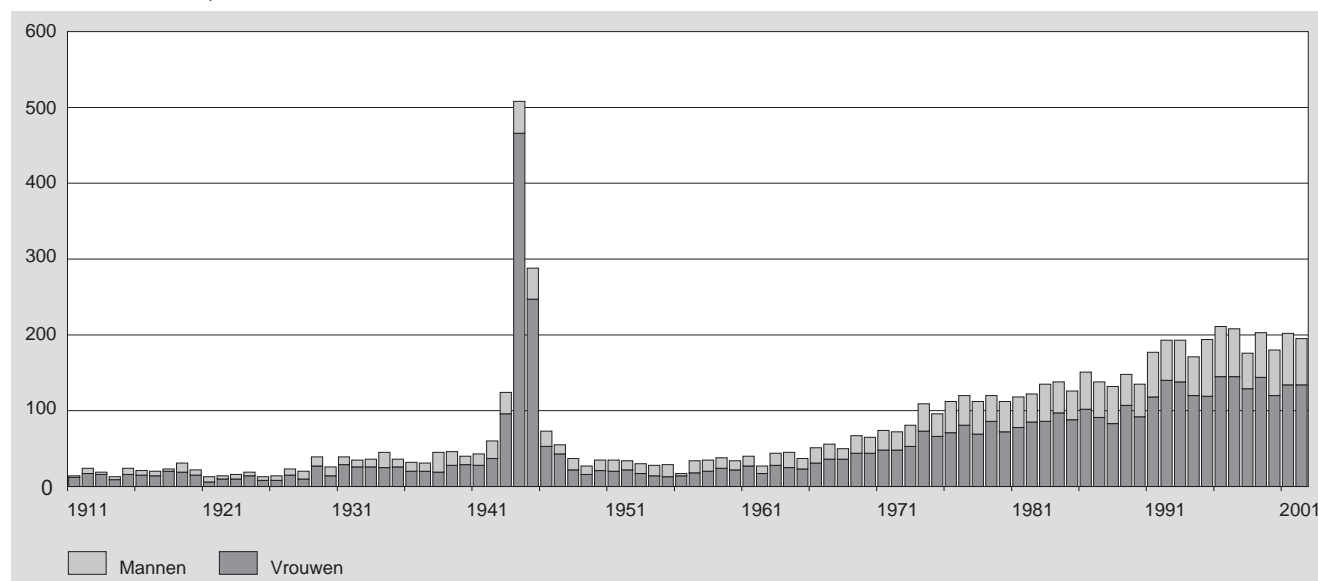
Staat 1
Gegevens in het Historisch Bestand Slachtoffers Moord en doodslag

Variabele	Jaren waarvoor de gegevens bekend zijn	Waarden
Geslacht	1911–2002	Man, vrouw
Wapen (MO)	1911–2002	Vuurwapen, Steekwapen, Overig
Leeftijd / geb.dat	1911–1916	In categorieën
Leeftijd / geb.dat	1936–2002	In jaren / voor 0 jaar: in dagen/ weken
Overlijdensdatum	1936–2002	Datum (1941, 42, 44 & 45: alleen ovl. maand bekend)
Plaats delict (PD)	1957–2002	In/om huis, op straat, overig
Plaats overlijden	1954–2002	Ziekenhuis, Niet in ziekenhuis
Burgerlijke status	1936–2002	Ongehuwd, gehuwd, gescheiden, weduwe
Overlijdensgemeente	1944–2002	Oorspronkelijke gemeente code & gemeente code in 2002
Woongemeente	1936–2002	Oorspronkelijke gemeente code & gemeente code in 2002
Religie	1950–1983	Geen, protestant, katholiek, overig
Nationaliteit	1970–2002	Nederlands, Turks, Marrokaans, Surinaams, W-Europees, Overig

het leven gebracht. Twaalf mannen, allen ouder dan 20 jaar, zijn vermoord. Negen mannen werden neergestoken en twee werden met een vuurwapen vermoord. Negentig jaar later, in 2002, was het aantal slachtoffers van moord en doodslag dat door artsen is geschouwd aanzienlijk hoger. In dit laatste jaar van deze analyse zijn 195 personen vermoord: 134 mannen en 61 vrouwen. Nederland laat de afgelopen eeuw dan ook een aanzienlijke stijging in het absolute aantal moorden zien (*grafiek 1*).

Deze stijging heeft voornamelijk plaatsgevonden in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. In het begin van die eeuw is de ontwikkeling vrij geleidelijk verlopen. In de jaren tien en twintig lag het aantal slachtoffers op gemiddeld bijna 20 per jaar. Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog was het aantal slachtoffers gestegen tot ongeveer 40 per jaar. Na de Tweede Wereldoorlog kwam het niveau weer op dat van voor de oorlog en bleef het aantal moorden nog lange tijd constant. Aan het eind van de jaren zestig lag het aantal moorden gemiddeld nog steeds rond de 40 per jaar. Daarna heeft de stijging plaatsgevonden. In

1. Aantal slachtoffers, 1911–2002

de jaren zeventig tot het begin van de jaren negentig is het aantal moorden snel gestegen, tot het niveau van ongeveer 200 per jaar. Deze snelle stijging heeft zich het afgelopen decennium niet doorgezet. De afgelopen tien jaar was het aantal moorden in Nederland min of meer stabiel op het niveau van ongeveer 200 per jaar.

In de Tweede Wereldoorlog was het aantal geregistreerde slachtoffers van moord en doodslag naar verhouding zeer groot, vooral in de laatste drie jaren van de oorlog. Gedurende de eerste twee jaren was het aantal slachtoffers van dodelijk geweld met 40 tot 60 nog vergelijkbaar met dat vóór de oorlog. In 1943 werden er echter al 124 personen vermoord. De top werd bereikt in 1944, toen er 508 slachtoffers van moord en doodslag vielen. Opvallend zijn vooral de grote aantallen moorden en doodslagen tijdens de bevrijding van Zuid-Nederland, met een piek van 127 in september 1944.

Het bevrijdingsjaar telde ook veel slachtoffers van moord en doodslag: 288. Opvallend was hier de piek in april, met 63 slachtoffers. Het lijkt erop dat in turbulente perioden het aantal moorden bovengemiddeld groot is. Het zeer grote aantal moorden in de Tweede Wereldoorlog is opmerkelijk; ook omdat er – voorzover nagegaan kon worden – in de literatuur nauwelijks aandacht aan is besteed. Verder is op dit moment niet geheel duidelijk welke moorden en doodslagen tijdens de Tweede Wereldoorlog wel en welke niet zijn geregistreerd in de doodsoorzakenstatistiek. Diverse vragen zijn nog onbeantwoord, zoals de vraag of moorden gepleegd door Duitsers op verzetsmensen en/of anderen zijn meegerekend. Er wordt dan ook terughoudendheid betracht bij het beschrijven en verklaren van de bevindingen. In een later stadium zal mogelijk een specifieke analyse worden uitgevoerd.

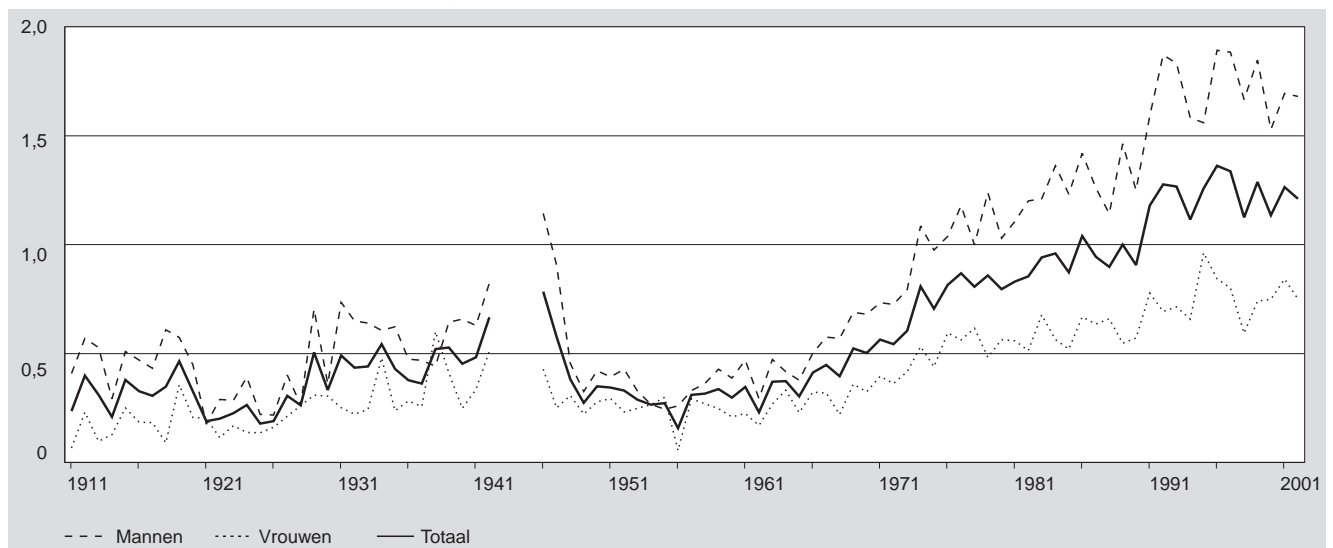
Uiteraard moet er bij de langetermijntontwikkelingen in absolute aantallen rekening worden gehouden met de groei van de omvang van de bevolking. In de jaren tien van de vorige eeuw had Nederland nog maar ongeveer 6 miljoen inwoners, terwijl het er aan het begin van de jaren zeventig al ongeveer 13 miljoen waren en aan het eind van de 20^e eeuw bijna 16 miljoen. In *grafiek 2* worden daarom de ontwikkelingen in aantallen slachtoffers ten opzichte van de bevolkingsomvang gepresenteerd.

Deze grafiek laat zien dat over de hele periode 1911–2002 globaal drie perioden zijn te onderscheiden. De eerste periode loopt vanaf het begin van de vorige eeuw tot 1965. In die periode schommelde het aantal slachtoffers van moord en doodslag rond de 0,4 per 100 duizend inwoners. Het relatieve aantal was in die eerste periode opmerkelijk stabiel, en er was niet of nauwelijks sprake van een trendmatige stijging of daling in het aantal moorden en doodslagen. De tweede periode loopt van 1965 tot en met 1990. In die periode vond er wel een forse, continue stijging plaats van het (relatieve) aantal slachtoffers. De kans om slachtoffer te worden van moord of doodslag is in die periode bijna drie keer zo groot geworden. Werden er in het begin van de jaren zestig nog ongeveer 0,3 per 100 duizend personen door geweld omgebracht, in 1990 werden er 1,2 per 100 duizend vermoord. Tot slot is in de derde en laatste periode, 1990 tot heden, het aantal personen dat omkomt door moord of doodslag gestabiliseerd rond 1,2 per 100 duizend inwoners.

5. Trends in kenmerken van slachtoffers en moordzaken

Er is duidelijk sprake van een stijging van het aantal moorden en doodslagen in Nederland in de tweede helft van de vorige eeuw en een stabilisering aan het eind van die eeuw. De vraag is hoe deze ontwikkeling verklaard kan worden en welke groepen het meest betrokken waren bij deze ontwikkelingen. Om dit te onderzoeken wordt in het vervolg van dit artikel gekeken naar trends in een aantal kenmerken van slachtoffers en moordzaken in de periode 1911–2002 – zoals beschikbaar in het HBSMD. De trends worden uitgesplitst naar woongemeente, leeftijd, geslacht en burgerlijke staat van de inwoners van Nederland. Ook wordt gekeken naar ontwikkelingen in het soort wapen waarmee de slachtoffers zijn vermoord. Steeds zullen de trends in aantallen per 100 duizend van de onderscheiden groep worden gegeven. De jaren 1943, 1944 en 1945 worden in de grafieken buiten beschouwing gelaten, gezien het waarschijnlijk verschillende karakter van de moordzaken in die jaren. Opgemerkt moet worden dat de aantallen

2. Aantal slachtoffers per 100 000 inwoners naar geslacht, 1911–2002 (excl. 1943, 1944 en 1945)

soms sterk schommelen tussen (opeenvolgende) jaren, waardoor de trendlijnen soms een grillig karakter hebben. Dit heeft te maken met het kleine aantal moorden per jaar, waardoor toe- of afnames al gauw tot grote schommelingen kunnen leiden.

5.1 Woongemeente

Het eerste kenmerk waarnaar is gekeken, is de woongemeente. De meeste moorden vinden tegenwoordig plaats in de grote steden, en met name in de drie grootste steden: Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. In de jaren 2000–2002 vielen in de drie grootste steden gemiddeld 3,4 slachtoffers per 100 duizend inwoners. In Den Haag was dit aantal 2,6, in Amsterdam 3,2 en in Rotterdam 4,1 per 100 duizend. In de rest van Nederland vielen 0,9 slachtoffers per 100 duizend inwoners.

De huidige verschillen tussen inwoners van de verschillende gemeenten is des te opmerkelijker omdat deze verschillen in het verleden niet altijd hebben bestaan. In de jaren vlak voor de Tweede Wereldoorlog bestond er bijvoorbeeld geen verschil tussen inwoners van de drie grootste steden en inwoners van de rest van het land (*grafiek 3*). Zowel in de grootste steden als in de rest van het land werden jaarlijks ongeveer 0,4 per 100 duizend inwoners vermoord. Ook in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog was dit het geval.

Pas in de jaren zestig begon de kans om slachtoffer van moord of doodslag te worden uiteen te lopen tussen de grote steden en de rest van het land. Vanaf 1965 – wellicht niet toevallig het jaar waarin ook de landelijke stijging in het aantal moorden aanving – was in de drie grote steden sprake van een vrijwel continue stijging. Deze hield aan tot het begin van de jaren negentig. In de periode 1965–1990 was de kans slachtoffer van moord of doodslag te worden in de drie grootste steden acht keer zo groot geworden; dat wil zeggen, van 0,4 naar 3,5 per 100 duizend inwoners. Opvallend is dat de stijging in de rest van het land hier

sterk bij achterbleef. In alle overige gemeenten tezamen steeg het aantal van 0,4 naar 0,8 per 100 duizend inwoners. Duidelijk is dus dat de stijging in het aantal moorden in de tweede helft van de 20^e eeuw vooral in de drie grote steden plaats had.

Vanaf 1990 is het aantal slachtoffers van moord en doodslag in de grootste steden gestabiliseerd. Het aantal moorden bleef de laatste jaren constant, rond 3,5 per 100 duizend inwoners. Deze stabiliteit in het aantal moorden komt overeen met de landelijke trend.

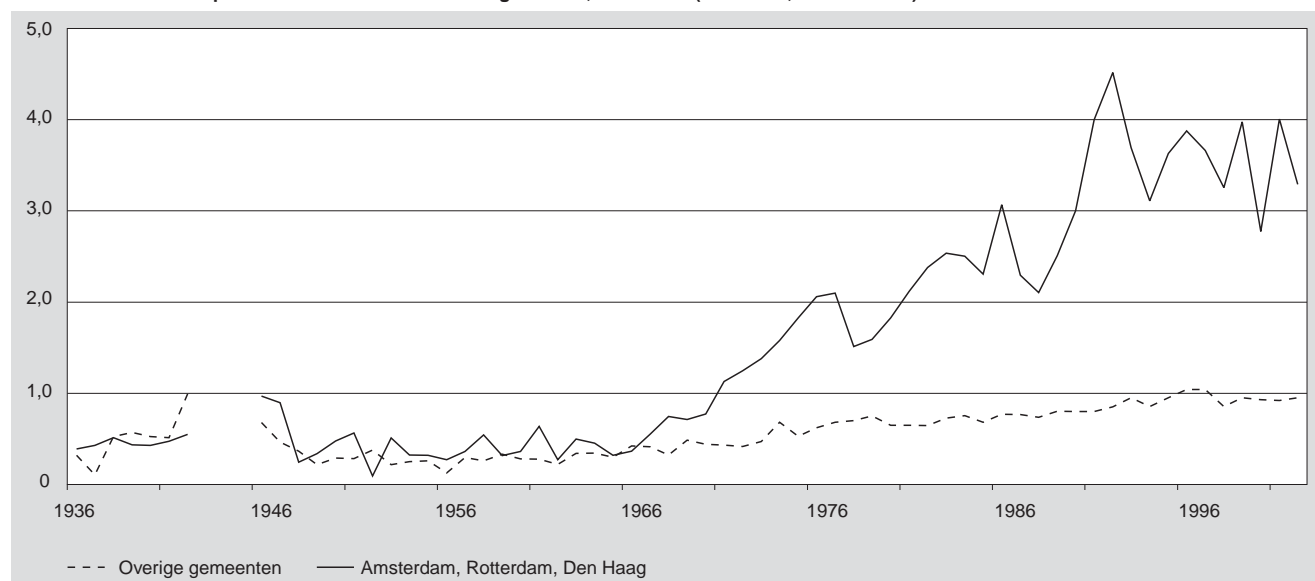
Deze resultaten wijzen erop dat de ontwikkelingen in de drie grote steden in belangrijke mate (mede) verantwoordelijk waren voor de ontwikkelingen van de eerder besproken kans om in Nederland vermoord te worden.

5.2 Leeftijd en geslacht

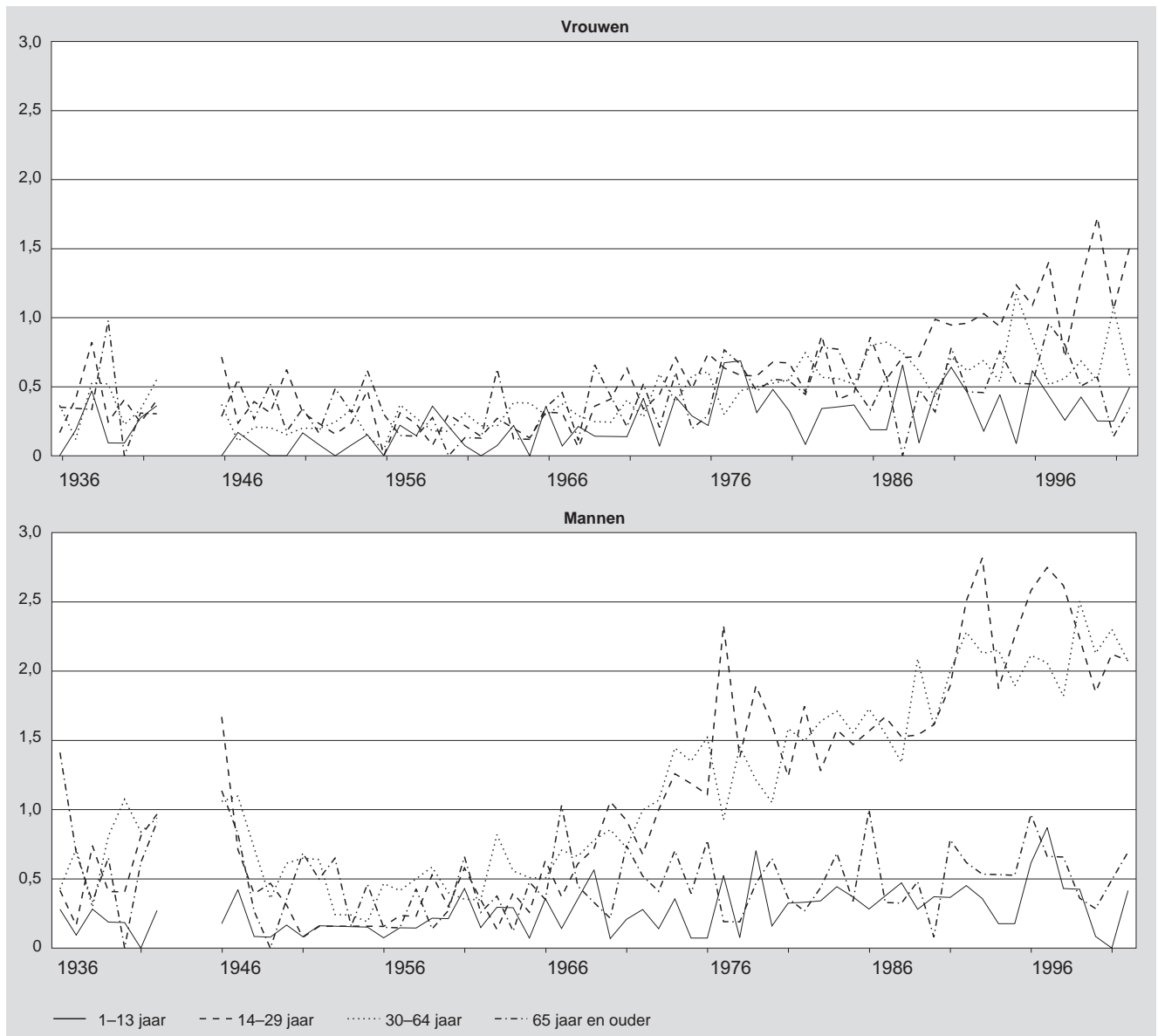
Van alle 7493 slachtoffers was ongeveer twee derde man (5209) en een derde vrouw (2284). Veruit de meeste slachtoffers waren tussen de 14 en 65 jaar. De geslachtsverhouding is gedurende de afgelopen negentig jaar vrij constant geweest. Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog lag deze verhouding echter anders. In de laatste drie oorlogsjaren, 1943–1945, werden acht keer zoveel mannen als vrouwen vermoord.

Voor de periode 1936–2002 zijn voor vier verschillende leeftijdsgroepen, 1–13 jaar, 14–29 jaar, 30–64 jaar en 65 jaar en ouder, de kansen om vermoord te worden weergegeven in *grafiek 4*. Voor baby's (kinderen van 0 jaar) is dit risico niet opgenomen. Het betreffende risico is naar verhouding zeer groot (1,5 tot 2,0 per 100 duizend baby's) en vertoont nauwelijks een trend. Voor de vrouwen komt voor de onderscheiden leeftijdsgroepen voornamelijk de algemene trend naar voren: de kans om slachtoffer van moord of doodslag te worden, was in begin van de vorige eeuw ongeveer 0,3 op 100 duizend. Daarna was er, de Tweede Wereldoorlog buiten beschouwing gelaten, vooral vanaf de jaren zeventig een lichte stijging van de kans voor vrouwen; tegenwoordig worden jaarlijks gemiddeld 0,7 per 100

3. Aantal slachtoffers per 100 000 inwoners naar woongemeente, 1936–2002 (excl. 1943, 1944 en 1945)

4. Aantal slachtoffers per 100 000 inwoners naar leeftijd, 1936–2002 (excl. 1943, 1944 en 1945)

duizend vrouwen omgebracht. Voor de vier onderscheiden leeftijdsgroepen is deze trend vrijwel gelijk.

Opvallend is dat de trends voor mannen wel grote verschillen vertonen tussen de onderscheiden leeftijdsgroepen (grafiek 4). Voor jongens van 1–13 jaar en mannen ouder dan 65 jaar was sprake van een stabiel of slechts zeer licht stijgend risico om vermoord te worden. Deze bleef onder de 0,5 per 100 duizend. Daarentegen verviervoudigde de kans voor volwassen mannen, zowel voor mannen van 14–29 jaar als voor mannen van 30–64 jaar, in de periode 1965–1990. In die periode steeg het aantal volwassen mannen dat vermoord werd van ongeveer 0,5 tot boven de 2,0 per 100 duizend. In de afgelopen tien jaar heeft de ontwikkeling zich weer gewijzigd, en is de stijging ten einde gekomen.

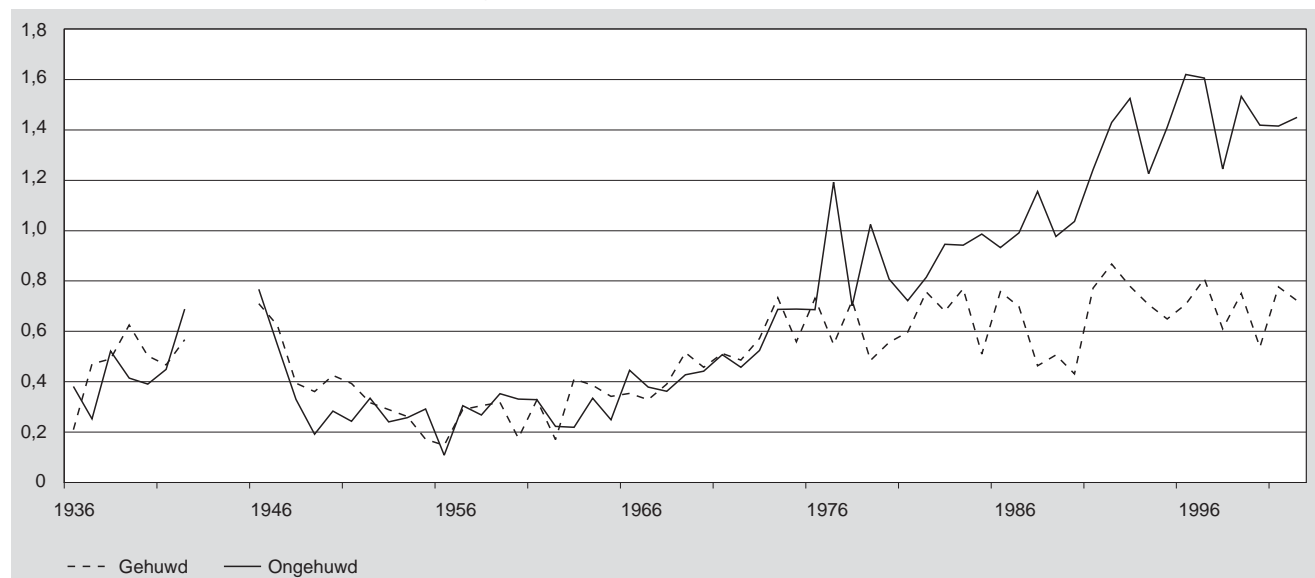
Deze resultaten wijzen erop dat de ontwikkelingen in kansen van volwassen mannen om slachtoffer van moord of doodslag te worden, in belangrijke mate verantwoordelijk zijn voor de algemene stijging in de kans op slachtofferchap gedurende de afgelopen eeuw.

5.3 Burgerlijke staat

Vanaf 1936 is de burgerlijke staat van slachtoffers van moord en doodslag bekend, en kan voor een lange reeks jaren onderscheid worden gemaakt tussen ongehuwden, gehuwden, gescheidenen en verweduwden. Omwille van de overzichtelijkheid worden de trends voor gescheiden personen en verweduwden niet afzonderlijk getoond.

Het percentage slachtoffers dat ongehuwd is, blijkt licht te zijn gestegen: van 40 procent in de jaren veertig tot 50 procent aan begin van deze eeuw. Voor een deel zijn deze veranderingen te danken aan de veranderde bevolkingsamenstelling; vanaf de Tweede Wereldoorlog is een steeds groter deel van de bevolking ongehuwd. Voor een ander deel is de toename van het aantal ongehuwden onder slachtoffers van moord en doodslag ook veroorzaakt doordat ongehuwden naar verhouding een steeds grotere kans hadden om vermoord te worden (grafiek 5). De kans voor ongehuwden was in de periode vóór 1965 nog gemiddeld 0,3 op 100 duizend. In de daaropvolgende 40 jaar is deze kans continu gestegen, tot 1,4 op 100 duizend rond

5. Aantal slachtoffers per 100 000 inwoners naar burgerlijke staat, 1936–2002 (excl. 1943, 1944 en 1945)

2000. Onder gehuwden heeft deze ontwikkeling zich veel minder sterk voorgedaan. Voor hen is de kans om slachtoffer van moord of doodslag te worden gestegen tot circa 0,7 op 100 duizend. Deze resultaten wijzen er dus op dat de algemene ontwikkeling in het aantal moorden en doodslagen voor een deel is toe te schrijven aan de toename van de kans van ongehuwden om vermoord te worden.

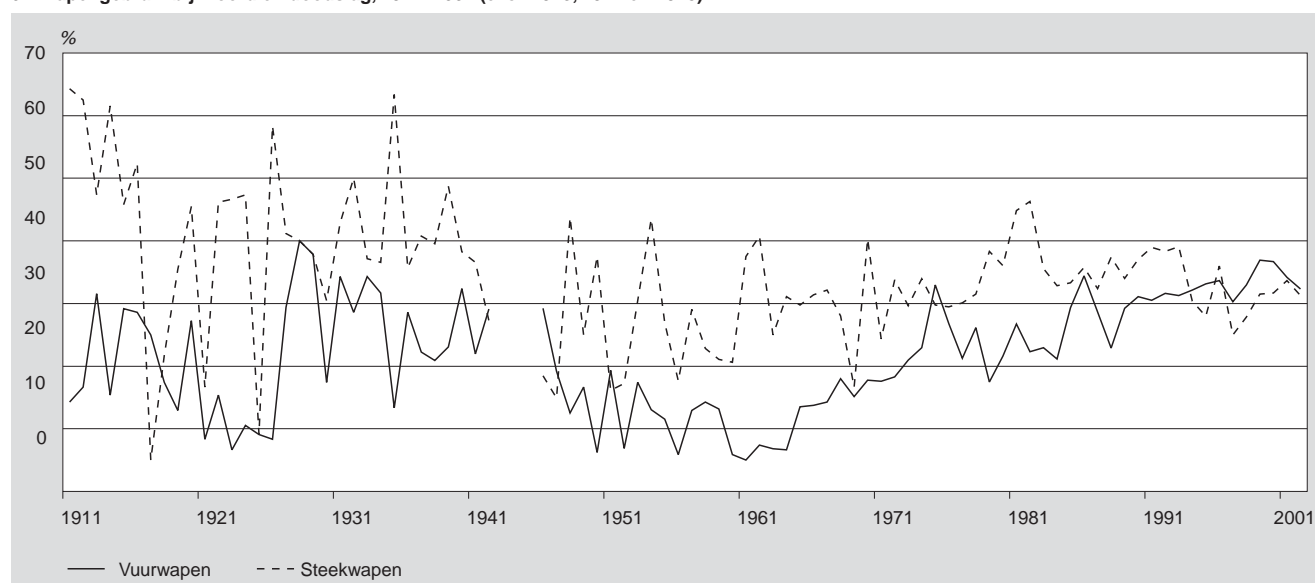
5.4 Wapen

De gegevens van het HBSMD laten toe dat gedetailleerd over een zeer lange periode naar trends in wapengebruik wordt gekeken (*grafiek 6*). Drie soorten wapens worden onderscheiden: vuurwapens, steekwapens en overige wapens. Slachtoffers die door 'overige wapens' zijn omgebracht zijn bijvoorbeeld met een slagwapen of door verstikking of wurging vermoord. Allereerst blijkt dat het aantal mensen dat met een steekwapen vermoord wordt

vrij constant is over de afgelopen eeuw. Zowel voor als na de Tweede Wereldoorlog werd tussen de 30 en 40 procent van de slachtoffers neergestoken.

Het gebruik van vuurwapens vertoont meer schommelingen in de tijd. Vóór de Tweede Wereldoorlog werd gemiddeld ongeveer 20 procent van de slachtoffers doodgeschoten. In de eerste twee decennia na de Tweede Wereldoorlog werd nog maar circa 10 procent met een vuurwapen om het leven gebracht. De meest opvallende ontwikkeling in wapengebruik is echter dat er vanaf de jaren zestig – voor het gemak kan het jaar 1965 opnieuw als omslagpunt worden gezien – een forse stijging plaatsvond van het percentage personen dat met een vuurwapen om het leven is gebracht. In de periode 1965–2000 steeg dit aandeel van 10 tot 30 procent. Daarmee kan nog niet worden gezegd dat de stijging vooral is veroorzaakt door een toename van het vuurwapengebruik. De toename van het gebruik van vuurwapens is echter waarschijnlijk wel deels verantwoor-

6. Wapengebruik bij moord en doodslag, 1911–2002 (excl. 1943, 1944 en 1945)

delijk voor de algemene toename van moord en doodslag in Nederland.

6. Conclusie

Dit artikel geeft – voor het eerst – een overzicht van alle 7493 in Nederland woonachtige slachtoffers van moord en doodslag in de periode 1911–2002. Hiervoor zijn gegevens geanalyseerd uit een nieuw opgezet bestand, het 'Historisch Bestand Slachtoffers Moord en Doodslag' (HBSMD), gebaseerd op gegevens uit de CBS-doodsoorzakenstatistiek. Binnen de periode 1911–2002 kunnen globaal drie periodes worden onderscheiden. Tot 1965 was sprake van een relatief laag aantal slachtoffers van moord en doodslag (ongeveer 0,4 per 100 duizend inwoners). In de periode 1965–1990 vond een sterke continue stijging plaats van het aantal slachtoffers (tot ongeveer 1,2 per 100 duizend in 1990). Daarna heeft het aantal moorden zich gestabiliseerd rond de 1,2 per 100 duizend.

Gedetailleerdere analyses in dit artikel laten zien dat deze ontwikkeling voornamelijk overeenkomt met trends in de kans op slachtofferschap in bepaalde groepen: volwassen mannen, ongehuwde mannen en inwoners van de drie grootste steden. Deze resultaten wijzen erop dat de algemene ontwikkeling in het aantal gevallen van moord en doodslag ten minste voor een deel is toe te schrijven aan gedragsveranderingen in deze groepen. Voorts blijkt dat het aantal slachtoffers dat is omgebracht met een vuurwapen vanaf 1965 sterk is toegenomen.

Benadrukt wordt dat de gepresenteerde bevindingen het resultaat zijn van een eerste verkennende analyse. Om de uitkomsten hiervan goed te kunnen interpreteren, zijn meer gedetailleerde (multivariate) analyses nodig, waarbij meerdere kenmerken tegelijkertijd in beschouwing worden genomen. Deze zullen naar verwachting in een later stadium worden uitgevoerd. De voorlopige interpretatie is dat het, gezien de stabiele kansen voor jongens, oudere mannen, vrouwen en gehuwden, niet waarschijnlijk is dat de toename van moord en doodslag zaken in de familiesfeer betreffen. Gezien de gestegen kans van volwassen mannen en ongehuwden om vermoord te worden en de toename van het vuurwapengebruik, is het waarschijnlijk dat er in de pe-

riode 1965–1990 vooral sprake was van een toename van het aantal moorden bij ruzies, mogelijk in het criminele circuit. Een extra aanwijzing hiervoor is dat de politie- en rechtbankstatistieken gelijksoortige trends laten zien voor andere typen (gewelds)criminaliteit.

Om de oorzaken van de langetermijntrend in moord en doodslag adequaat te kunnen onderzoeken, is een verdere analyse vereist. Allereerst zouden, zoals gezegd, multivariate analyses dienen te worden uitgevoerd. Daarnaast zou het wenselijk zijn om de slachtoffergegevens zoals nu voorhanden in het HBSMD uit te breiden met gegevens over de (relatie met) daders (zie bijvoorbeeld Nieuwbeerta, 2003).

Literatuur

Franke, H., 1991, Gewelddriminaliteit in Nederland: een historisch-sociologische analyse. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 18(3), blz. 13–45.

Franke, H., 1999, Criminaliteit en bestraffing. In: Wilterdink, N. en B. van Heerikhuizen, *Samenlevingen; een verkenning van het terrein van de sociologie*, blz. 341–372. Wolters-Noordhoff, Groningen.

Ultee, W., W. Arts en H. Flap, 1996, *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*. Wolters-Noordhoff, Groningen.

Leistra G. en P. Nieuwbeerta, 2003, *Moord en doodslag in Nederland*. Prometheus, Amsterdam.

Nieuwbeerta, P., 2005, *Historisch Bestand Slachtoffers Moord en Doodslag (HBSMD) – Codeboek en documentatie*. Interne publicatie NSCR/CBS.

Nieuwbeerta, P. en G. Leistra, 2004, *Moord en doodslag in Nederland, 1992–2001*. *Bevolkingstrends* 52(2), blz. 24–32. CBS, Voorburg/Heerlen.

Wittebrood, K., 1998, *Cijfers omtrent geweld*. RMO, Den Haag.